

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-04>

УДК 378.4.093.5:61](477.54-25):929Липа

С. Б. ГЛИБИЦЬКА

головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки

e-mail: sv.zajc@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-1832>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків)

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

**ІВАН ЛИПА – СТУДЕНТ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Мета дослідження: уточнити роки навчання Івана Липи на медичному факультеті Харківського університету, з'ясувати, хто з відомих медиків викладав під час навчання І. Липи, як проходив навчальний процес на медичному факультеті того часу, дослідити громадську діяльність І. Липи у роки студентства.

Методологія дослідження: ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності.

Наукова новизна. Базуючись на університетських джерелах, уточнений рік вступу Івана Липи на медичний факультет Харківського університету, з'ясовано, хто з відомих медиків викладав під час навчання І. Липи в університеті, як відбувалися лекції, зокрема з хірургії, як проходили практичні заняття в різних клініках університету, як здійснювалася боротьба з епідемією холери, у котрій Іван Липа брав участь; досліджений харківський період діяльності засновника українського таємного товариства «Братство тарасівців».

Висновки. Студентські роки Івана Липи, проведені в Харкові, є дуже важливими у становленні його як лікаря та громадського діяча. Навчаючись у талановитих медиків, які викладали в Харківському університеті, він набув різнобічних знань і вмінь, що лягли в основу його професійної діяльності. Будучи студентом, Іван Липа став одним із засновників української таємної організації «Братство тарасівців», пройшов випробування в'язницею і сформувався як справжній борець за свободу українського народу.

Ключові слова: Іван Липа, медичний факультет Харківського університету, вчені медичного факультету Харківського університету, клініки Харківського університету, «Братство тарасівців».

Як цитувати: Глибицька С. Б. Іван Липа – студент медичного факультету Харківського університету. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2025. Вип. 40. С. 37-42. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-04>

In cites: Glybytska S. B. Ivan Lypa – student of the School of Medicine, Kharkiv University. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences.* 2025. Issue 406 (37-42). DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-40-04>

Тема навчання Івана Липи на медичному факультеті Харківського університету в літературі про нього освітлена недостатньо повно. Короткі відомості про своє студентство наводить сам І. Л. Липа у спогадах «Університет і Тарасівці» [8], про це йдеться і в деяких інших джерелах [5, 6, 15], де, в основному, розглядається його громадська діяльність того часу. Більш детально студентські роки Івана Липи дослідив історик І. І. Стамбол у своїй монографії про життєвий шлях українського діяча [14].

©Глибицька С. Б., 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

У даній статті ми зосередимося на навчанні майбутнього лікаря, використовуючи університетські джерела того часу, а також приділимо увагу його революційній діяльності, яка привела до виключення з університету.

Шлях Івана Львовича Липи в медицину почався ще в дитинстві. Хлопець вирішив стати медиком після того, як його друг помер через помилки лікаря у встановленні діагнозу. Тоді Іван поставив себе за мету отримати медичну освіту, працювати лікарем і не допускати помилок у діагнозах, щоби через це ніяка дитина не померла.

1887 року юнак закінчив Олександрівську чоловічу гімназію в місті Керчі, де народився і виріс. Встало питання, де він може отримати медичну освіту. Спеціалізовані медичні заклади в тодішній Російській імперії були в Москві (Московська медико-хірургічна академія) та Санкт-Петербурзі (Імператорська військово-медична академія) [4]. Але юнак не міг претендувати на навчання в столицях імперії, оскільки вже у гімназичні роки був запідозрений у поширенні революційної літератури і вважався неблагонадійним [14, с. 39]. І. Липа і сам писав про себе: «Кінчаючи гімназію, я вже був пересвідченим народовольцем» [8, с. 9].

Існували ще і медичні факультети при деяких університетах, у тому числі в тодішній Україні. Однак у найближчому до Керчі Новоросійському (нині – Одеському) університеті на той час потрібного факультету не було (він відкрився пізніше [2, с. 226]). Медичні факультети були при Київському та Харківському університетах [3, с. 12].

Іван Липа обрав для навчання Харківський. Туди його прийняли, «з застереженнями і всякими підписками» [8, с. 9], бо в атестаті стояла четвірка за поведінку через його неблагонадійність.

Стосовно того, у якому році він вступив до університету, є різночитання – називають 1887 та 1888 роки [14, с. 39–40]). Але в списку студентів за 1887 р. його прізвища немає [1], а списки за наступні декілька років відсутні в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і не знайдені в інтернет-просторі. Однак у ЦНБ є «Алфавитный список студентов и посторонних слушателей Императорского Харьковского университета за осеннее полугодие 1892 года» [7], де вказано, що «Иванъ Липъ» (саме так наводиться в списку його прізвище) є студентом 7-го семестру медичного факультету. Якщо порахувати, коли саме він міг бути студентом 1-го семестру, виявляється, що це 1889 рік. Тобто 2 роки він, мабуть, намагався вступити до вищого навчального закладу (можливо, і до Харківського), але не вступив і, ймовірно, цей час десь працював. Так чи інакше, нарешті він став студентом і занурився у навчання.

За університетським уставом, який тоді діяв (Устав 1884 року), медичний факультет включав 24 кафедри. Навчальний курс продовжувався десять семестрів. Окрім слухання лекцій професорів різних кафедр, студенти мали відвідувати практичні заняття у різноманітних клініках, лабораторіях та приватних медичних закладах [13, с. 104–127; 14, с. 40].

Під час навчання Івана Липи на медичному факультеті викладали знані медици, спеціалісти у своїх галузях [10, с. 111–122]. Анатомію читав екстра-ординарний професор Митрофан Олексійович Попов, фізіологію – ординарний професор Василь Якович Данилевський (згодом став видатним фізіологом, академіком), хірургію – професор Олексій Іванович Дудукалов, офтальмологію – відомий у місті доктор, професор Леонард Леопольдович Гіршман (він заснував та очолив першу в Україні самостійну очну клініку); психіатрію (нову на той час науку, яка мала назву «вчення про нервові та душевні хвороби») викладав декан факультету, професор Павло Іванович Ковалевський [11, с. 94–97]. Його вже тоді вважали «провідним психіатром Російської імперії» [14, с. 40], а згодом П. І. Ковалевського запросять стати ректором Варшавського університету.

Було і багато інших предметів, але більш за все студента І. Липу цікавили хірургія і «нервові та душевні хвороби» [14, с. 43]. Напевно, пам'ятаючи про смерть свого друга дитинства, уважно слухав І. Липа і курс дитячих хвороб – незадовго до його вступу в університет на факультеті відкрили відповідну кафедру. Читав цей курс екстра-ординарний професор Михайло Дієвич Пономарьов [12, с. 142].

Клінічні заняття проходили в факультетських і госпітальних клініках – терапевтичних і хірургічних. Факультетську хірургічну очолював славетний хірург, професор Вільгельм Федорович Грубе. Він першим в Російській імперії впроваджував усі найновіші операції. Значний внесок зробив В. Ф. Грубе у запровадження в роботі хірургів антисептики. 1890 року (якраз під час навчання Івана Липи) у його клініці був встановлений стерилізаційний апарат, створено спеціальну лабораторію, де досліджувався та удосконалювався асептичний метод.

У факультетській хірургічній клініці в ті самі роки працював Аполінарій Григорович Подрез, який тоді був на посаді приват-доцента (згодом, вже на посаді професора, директора факультетської хірургічної клініки, він прославиться тим, що першим у світі зробить операцію на серці після сліпого кульового поранення). Приват-доцентом працював тоді і відомий у майбутньому хірург Микола Петрович Трінклер (його ім'я зараз носить вулиця, де знаходилася факультетська хірургічна клініка – тепер у тому будинку розташовується Харківська обласна лікарня).

Як же проходили заняття в цій клініці? В присутності всього курсу професор робив операції, що одночасно слугувало предметом його лекцій. Згодом студенти і самі проводили операції з урахуванням усіх правил асептики [13, с. 113–115].

Госпітальну хірургічну клініку очолював професор Іван Кіндратович Зарубін, який свого часу і опікувався створенням терапевтичної та хірургічної госпітальних клінік. Ці клініки знаходилися при Харківській Олександрівській лікарні (тепер це – Харківська міська клінічна лікарня № 1).

У факультетській терапевтичній клініці стаціонарні хворі розподілялися між студентами, «кожен з них, отримуючи хворого, вів свої щоденні спостереження, мав зібрати всі дані, що стосуються анамнезу хворого і його теперішнього стану»⁶ і під керівництвом ординаторів слідкував за результатом лікування [13, с. 108–109].

Кафедра, де викладалося вчення про нервові та душевні хвороби, тоді не мала своєї клініки, тому практичні заняття проходили у приватній лікарні для душевних і нервових хвороб доктора Івана Яковича Платонова.

У звіті про діяльність університету за 1892 рік читаємо про заняття студентів у цій лікарні: «...тут студенти бачили належне застосування всіх сучасних способів лікування душевних та нервових хворих, таких як електрики, масажу, гідротерапії, фізичних робіт тощо. І могли насправді переконатися в корисному впливі цього лікування. Крім того, студенти могли бачити порядок, догляд і належне поводження з хворими і практично підготовляти себе до майбутньої діяльності» [13, с. 127].

Навчання для більшості студентів було платним, та Івану Липі доводилося самому заробляти гроші на освіту, бо батьки не могли йому в цьому допомогти. Тому, окрім важкого навчання (9 лекцій на день і практичні заняття), він займався ще й репетиторством [14, с. 43, 44].

Крім того, студентів посилали на боротьбу з епідеміями. Восени 1892 року Іван Липа був відряджений до селища Ольшани Харківського повіту на допомогу в боротьбі з епідемією холери. «Студенти-медики, – пише І. І. Стамбол, – становили основу кількісного складу ліквідаторів спалахів». Вони розповідали неосвіченим селянам про збудників хвороби, щоденно їх оглядали та створювали бараки для заражених [14, с. 44].

Окрім навчання, репетиторства, допомоги у боротьбі з епідемією, студент Липа встигав займатися і громадською діяльністю на благо українського народу. Як ми пам'ятаємо, він цікавився революційною літературою і розповсюджував її ще під час навчання в Керченській Олександрійській гімназії. Тепер, перебуваючи у Харкові, І. Липа заснував «Товариство ширення українських книжок», до якого були залучені переважно учителі [9, с. 30]. А коли під час літніх канікул 1891 року Іван Липа працював в комісії з перепису нерухомого майна Полтавської губернії, він познайомився там з однодумцями – Миколою Байздренком, студентом Харківського ветеринарного інституту, Михайлом Базькевичем, студентом

⁶ Тут і далі переклад українською автора статті.

Харківського технологічного інституту, та Віталієм Боровиком, студентом природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. Разом вони відвідали Канів, де на Чернечій горі, на могилі Тараса Шевченка, їм прийшла думка заснувати українську таємничу організацію «Братерство тарасівців», і вони дали клятву «не зраджувати Україні і все життя віддати їй» [5, с. 21; 6; 8, с. 9; 9, с. 26, 30; 14, с. 142–144]. «Святая святих для тарасівців була самостійна Україна», – писав Іван Липа [8, с. 10].

Незабаром товариство відкрило свої осередки у Харкові, Києві, Одесі, Полтаві, Чернігові та інших містах [8, с. 10].

Керівне ядро організації перебувало в Харкові. «Братерство тарасівців» організовувало лекції, постановки п'єс, свят на честь Тараса Шевченка. На одному з таких вечорів пам'яті Шевченка в лютому 1893 року Іван Липа виголосив «Декларацію віри молодих українців» – програмний документ «тарасівців», який того ж року був передрукований львівським часописом «Правда» під назвою «Profession de foi, або Визнання віри молодих українців», ставши першою викладеною на папері національною програмою української революційної молоді [6; 15, с. 203].

Харківський гурток об'єднав навколо себе студентів з близько 30-ти навчальних закладів і отримав назву «Молода громада» [6]. Очолили його Іван Липа та Микола Яценко, студент Харківського технологічного інституту [5, с. 21; 6].

Навесні 1893 року студенти зібрали кошти на придбання у Галичині заборонених україномовних видань. За допомогою дружини Івана Франка Ольги Франко були придбані і відправлені до Харкова «3 пуди 30 фунтів» забороненої літератури [6]. Поліції вдалося виявити цей транспорт, простежити, хто його отримав і почав розповсюджувати.

У травні 1893 року були проведені масові обшуки і арешти серед «тарасівців» [6]. Арештували і Івана Липу. Хоча в нього нічого із надісланої літератури не було знайдено, він отримав найбільший строк ув'язнення, оскільки саме він збирав гроші на купівлю книжок і брав активну участь у їхньому замовленні та отриманні [8, с. 10; 14, с. 150–151]. Студент І. Липа закінчував 4-й рік навчання, коли його, у зв'язку з цими подіями, виключили з Харківського університету.

Понад рік арештант перебував у харківській в'язниці і ще три роки жив під наглядом поліції в Керчі.

Після відбуття строку покарання йому було заборонено завершити навчання у будь-якому українському університеті, бо влада боялася повернення неблагонадійного студента до «українофільства». Іван Липа «виторгував» (як він сам висловився) навчання у Казанському університеті, де викладацький склад медичного факультету був на високому рівні [8, с. 10; 14, с. 47]. Там І. Л. Липа провчився останній, 5-й навчальний рік – у 1896/1897 роках.

Отримавши диплом медика, він повернувся на Україну, де продовжував йти двома обраними шляхами: лікаря, який допомагав людям, і громадського діяча, який намагався донести до свідомості громадян необхідність боротися за незалежну, вільну Україну.

Конфлікт інтересів

Авторка заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, авторка повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації. Цей матеріал ніде не друкувався раніше і на сьогоднішній день не поданий в жодне інше видання.

Список використаної літератури

1. Алфавитный список студентов Императорского Харьковского университета за осеннее полугодие 1887 года. Харьков: В Унив. тип., 1887. 76 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/7267> (дата звернення: 6.02.2025).
2. Васильєв К. К., Васильєв Ю. К. Медичний факультет. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова: Історія та сучасність (1865-2015) / [кол. авт. ; голов. ред. проф. І. М. Коваль]*. Одеса, 2015. С. 226-234.

3. Вороненко Ю. В., Бурко В. І. Медична освіта. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2018. Т. 20. С. 12-14.
4. Каневский Л. О., Лотова Е. И., Идельчик Х. И. Основные черты развития медицины в России в период капитализма (1861-1917). Москва : Медгиз, 1956. 194 с.
5. Коллард Ю. Ж. Спогади юнацьких днів 1897-1906: укр. студ. громада в Харкові і Револуц. укр. партія (РУП). Торонто : Срібна сурма, 1972. 223 с.
6. Лавров Ю. П. «Братерство тарасівців». *Енциклопедія історії України*. Київ, 2003. Т. 1. С. 368.
7. Липа Иван. *Алфавитный список студентов и посторонних слушателей Императорского Харьковского университета за осеннее полугодие 1892 года*. Харьков, 1892. С. 34.
У списку студентів прізвище наводиться в усіченому вигляді: «Липъ Иванъ».
8. Липа І. Л. Університет і Тарасовці. *Наші дні*. 1943. Ч. 4. С. 9-10. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FLypa%2FUniversytet_i_Tarasivtsi.pdf (дата звернення: 7.02.2025).
9. Липа Ю. І. Тарасівці. *Український засів*. 1993. № 3. С. 21-38.
10. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / под ред. проф. И. П. Сковцова, проф. Д. И. Багалея. Харьков : Печ. дело, 1905-1906. V, 471, 314, XVI с. : ил.
11. Обозрение преподавания предметов и распределение лекций и практических занятий в Императорском Харьковском университете на осеннее полугодие 1890 года. Харьков: В Унив. тип., 1890. 101 с.
12. Обозрение преподавания предметов и распределение лекций и практических занятий в Императорском Харьковском университете на осеннее полугодие 1891-92 акад. год. Харьков: В Унив. тип., 1891. 155 с.
13. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892 год. *Записки Императорского Харьковского университета*. 1893. Кн. 2, ч. офиц. С. 85-212.
14. Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець : монографія / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Київ ; Одеса, 2017. 296 с.
15. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / [В. Бакіров, В. Духопельников, Б. Зайцев та ін.]. Харків: Фоліо, 2004. 220 с.

S. B. GLYBYTSKA

chief bibliographer of the Central Scientific Library

e-mail: sv.zajc@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6863-1832>

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

IVAN LIPA – STUDENT OF THE SCHOOL OF MEDICINE OF KHARKIV UNIVERSITY

The research aim is to clarify the years of Ivan Lypa's study at the Medical Faculty of Kharkiv University, to find out which of the famous doctors taught him during his studies, how the educational process at the Medical Faculty of that time went, to study the public activities of Ivan Lypa during his student years.

Research methodology is based on the principles of historicism, objectivity and systematicity.

Scientific novelty. Based on university sources, the year of Ivan Lypa's admission to the Medical Faculty of Kharkiv University was specified; it was found out which of the famous doctors taught during I. Lypa's studies at the university, how the lectures were held, in particular on surgery, how practical classes were held in various clinics of the university, how the fight against the cholera epidemic, in which Ivan Lypa took part, was carried out; the Kharkiv period of activity of the founder of the Ukrainian secret society 'Brotherhood of Tarasivtsi' was studied.

Conclusions. Ivan Lypa's student years in Kharkiv were very important in his development as a doctor and public figure. Studying under talented medical professionals who taught at the Kharkiv university, he acquired the diverse knowledge and skills that formed the basis of his professional career. As a student, Ivan Lypa became one of the founders of the Ukrainian secret organisation Brotherhood of Tarasivtsi, went through the ordeal of prison and developed into a true fighter for the freedom of the Ukrainian people.

Keywords: *Ivan Lypa, Kharkiv University School of Medicine, scientists from Kharkiv University School of Medicine, Kharkiv University clinics, "Brotherhood of Tarasivtsi".*

Reference

1. Alphabetical list of students of the Imperial Kharkov University for the autumn semester of 1887. (1887). Kharkov: In the univ. print shop. 76 p. (in Russian)
2. Vasiliev K. K., Vasiliev Y. K. (2015). School of Medicine. *I. I. Mechnikov Odesa National University: History and modernity (1865-2015)* / [team of authors; editor-in-chief, prof. I. M. Koval]. Odesa. P. 226-234. (in Ukrainian)
3. Voronenko Yu. V., Burko V. I. (2018). Medical education. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv. Vol. 20. P. 12–14. (in Ukrainian)
4. Kanevskii L. O., Lotova Ye. I., Idelchik Kh. I. (1956). The main features of the development of medicine in Russia in the period of capitalism (1861-1917). Moscow: Med. state publ. house. 194 p. (in Russian)
5. Kollard Yu. Zh. (1972). Memories of the youthful days of 1897-1906: Ukr. student community in Kharkiv and the Revolutionary Ukr. party (RUP). Toronto: Silver trumpet. 223 p. (in Ukrainian)
6. Lavrov Yu. P. (2003). «Brotherhood of Tarasovites». *Encyclopaedia of the history of Ukraine*. Kyiv. Vol. 1. P. 368. (in Ukrainian)
7. Lipa Ivan. *Alphabetical list of students and outsiders of the Imperial Kharkov University for the autumn semester of 1892*. (1892). Kharkov. P. 34. (in Russian)
In the list of students, the surname is given in truncated form: «Lip Ivan».
8. Lipa I. L. (1943). University and Tarasovtsi. *Our days*. Pt. 4. P. 9–10. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FLypa%2FUniversytet_i_Tarasivtsi.pdf (retrieved: 7.02.2025). (in Ukrainian)
9. Lipa Yu. I. (1993). Tarasivtsi. *Ukrainian sowing*. № 3. S. 21–38. (in Ukrainian)
10. The Faculty of Medicine of Kharkov University for the first hundred years of its existence (1805-1905) / ed. by prof. I. P. Skvortsov, prof. D. I. Bagaley. (1905-1906). Kharkov: Printing. V, 471, 314, XVI p. : il. (in Russian)
11. Review of the teaching of subjects and distribution of lectures and practical classes at the Imperial Kharkov University for the autumn semester of 1890. (1890). Kharkov: In the univ. print shop. 101 p. (in Russian)
12. Review of the teaching of subjects and distribution of lectures and practical classes at the Imperial Kharkov University for the autumn semester of 1891-92 acad. year. (1891). Kharkov: In the univ. print shop. 155 p. (in Russian)
13. Report on the state and activities of the Imperial Kharkov University for 1892. (1893). *Notes of the Imperial Kharkov University*. Bk. 2, pt. offic. P. 85–212. (in Russian)
14. Stambol I. I. (2017). Ivan Lvovych Lypa in the Ukrainian national movement: doctor, writer, tarasivite: a monograph / Nat. Acad. of Sciences of Ukraine, Vernadsky Nat. Library of Ukraine, Odesa I. Mechnikov Nat. Univ. Kyiv; Odesa. 296 p. (in Ukrainian)
15. V. N. Karazin Kharkiv National University in 200 years / [V. Bakirov, V. Dukhopelnikov, B. Zaitsev et al.]. (2004). Kharkiv: Folio. 220 p. (in Ukrainian)

Текст надійшов до редакції 06.03.2025. / The text was received by the editors 06.03.2025.

Текст затверджено до друку 16.04.2025. / The text is recommended for printing 16.04.2025.